

Forfatterens felthytte. Foto af forfatteren.

Den Skraldede Harpun ... og det blå ocean

Om dubiøs affaldshåndtering blandt havnomader i Wakatobi

Af Frederik von Lillienkjold Hjortshøj

Undervandsjægeren Adi er blevet turistguide. Han bor i landsbyen Sampela, som ligger i et maritimt område, der i 1996 blev fredet til nationalpark. Parken har skabt et nyt erhverv for sampelanerne: at tjene penge på de mange internationale turister, som vil opleve det indonesiske 'paradis'. Men 'paradiset' trues. Undervandsjægere, turister, fisk og andre havdyr deler havet med store mængder plastikaffald. For Adi giver affaldet dog mulighed for at skabe et nyt narrativ om Sampelas befolkning af havnomader, der af nationalparkens administration anses for at være 'umoderne'.

Sampelanerne ser ikke skrald som et problem. De bruger det i stedet som byggemateriale til harpuner, hytter og kanoer. Udover at have lært sig selv engelsk og tage turister med på guidede fridykkerture, har Adi regnet ud, at affaldshåndtering er et vigtigt ideal for de vestlige turister. Derfor har han inkorporeret det i sin forretningsmodel, for turisternes mening om ham selv og landsbyen er vigtig, ikke bare for hans forretning, men også som led i at ændre statens syn på sampelanernes etnicitet *Sama-Bajau*. Adi sælger souvenir-harpuner til turisterne, som han laver af skrald. Gennem en iscenesættelse af genbrug, der taler ind i turisternes forståelse af bæredygtighed, bruger Adi skraldeproblemet til at reorientere statens negative diskurs om Sama-Bajau-folket.

I denne artikel dykker jeg først ned i skraldet set fra Adis perspektiv. Derefter undersøger jeg Sama-Bajau-folkets livsstil, historie og hvordan affaldsproblemet har udviklet sig i området. Til sidst demonstreres det, gennem en symbolantropologisk analyse, hvordan Adis harpunbyggeri er informeret af alle disse ting tilsammen. Allerefter vil jeg præsentere den rolle, som harpunerne spiller blandt Sampelas jægere.

Harpunkonstruktion med plastikpose. Foto af forfatteren.

Den nye harpun

Sampelas undervandsjægere bygger deres harpuner selv, og hver jæger har sin egen variation af et gængs design. Trods variationer i længde og design er byggematerialet fælles for harpunerne. Elastikken er lavet af gummi, og har en levetid på ca. to måneder, da sol og saltvand hurtigt får den til at sprække. De elastikker, som bruges, er ikke beregnet til at skulle spændes på en harpun; faktisk er de røde stykker gummi beregnet som kileremmen til bilmotorer. Det gængse harpundesign består, foruden kileremmen, af teaktræ fra nabøen Kaledupa, som giver form til harpunens krop. Harpunen har et metalrør som løb, en metalpæl som smedes over bål til spyd, og fiskesnøre til at binde det hele sammen.

Adi bygger harpuner på samme måde. På grund af jægerens dygtighed til spydfiskeri, er harpunen blevet deres varemærke, og nogle jægere lykkes med at sælge souvenir-harpuner til turisterne. Et sådant entrepreneurskab bedriver Adi, men hans harpuner har en detalje, der gør dem til særlige. For at fastgøre kileremmen til harpunen, skal man bruge et stykke stof mellem kileremmen og det stykke fiskesnøre, som binder den på harpunens krop. På Adis harpuner bruges plastikposerne fra området. Denne detalje virker ved første øjekast ikke synderligt bemærkelsesværdigt – jægerne i Sampela må jo bruge de få materialer, de har. Svaret på hvorfor Adis souvenir-harpuner behøver plastik, ligger et sted blandt Sampelas mange bunker af plastikaffald der flyder i byens kanaler.

Adis affaldshåndtering

Det er eftermiddag. Adi og jeg sidder med eftermiddagsteem på terrassen. Vi sidder overfor hinanden, og bag Adi spotter jeg en dame komme hjem fra markedet med store plastikposer. Hun sætter sig og tager den ene store iskegle ud efter den anden. Isblokkene bruges til at køle fisk og salat, og de har hver deres egen plastikisolering, som damen fjerner og smider i havet under sin hytte. Adi har tidligere fortalt mig om sampelanernes forhold til plastikaffald. Det smides i havet, da 'tidevandet renses', som han siger.

På trods af sampelanernes lemfældige omgang med affald har Adi startet et projekt med den lokale kommune om at samle affald fra byens kanaler. "For nogle år siden startede jeg en ny forretning. Jeg har samlet et affaldshold, som hver uge sejler rundt i deres kanoer og samler skrald ind fra byens kanaler. Affaldet bliver så sejlet ind på Kaledupa og brændt af. Kommunen betaler os for det." Jeg nikker til Adi, som sidder med ryggen til damen; jeg vil undersøge, hvad han mener om dette. Fra vores perspektiv er der masser af ting i synsfeltet: legende børn, folk der reparerer motorer, ældre mennesker som ryger på terrassen. Damen med isblokkene faldt i med omgivelserne, alligevel ved Adi med det samme, hvad jeg hentyder til. Han ryster på hovedet. Selvom han mener, at tidevandet i virkeligheden er det, som løser problemet, gør Adi altså en indsats for at komme problemet med affaldssortering til livs. Dette oplevede jeg første gang på jagt.

Den tomme plastikpose

Morgenjagten er ved at være slut, og der er snart frokost. Solen bager, og Adi er godt tilfreds med fangsten indtil videre. Med os er Wilem, som er Adis gode ven. Han bor med sin kone og datter i nabohuset til Adi. Vi er alle tre hoppet op i båden for at tage en pause, og Adi foreslår, at vi spiser et par af vores papegøjefisk (*mogok*) som 'sushi'. Det synes Wilem er en mægtig god idé, så han henter sin machete-kniv blandt dykkerudstyret i stævnen, mens

Børn leger, voksne samler havprodukter. Foto af forfatteren.

Adi kaster anker. Jeg sætter mig ved siden af Adi i cockpittet og vender mig spændt i retning af Wilem, som går i gang med tilberedningen.

Wilem sætter sig på hug med fødderne placeret på en af bådens tværgående brædder. På et spækbræt kapper han fiskens hoved af, skraber skællene af, og fjerner indvoldene. Til slut snitter han fileterne ud og lægger dem til side, så han kan begynde på den næste fisk. Wilem er dygtig med sin machete og snitter præcist, trods bølgenes skubben til båden. Pludselig blæser en frisk brise ind over os og tager fat i en rød plastikpose fra stævnen bag Wilem. Den blæser henimod Adi og mig i cockpittet. Da den passerer Wilem, griber han den henkastet og smider den i havet ved siden af båden, så den glider mod os i cockpittet. "Hey!" udbryder Adi i et bestemt tonefald. Wilem kigger forbavset op fra spækbrættet. Adi ryster på hovedet ad Wilem, han samler posen op fra havet, og kigger på mig for at vise, at han lægger den ned i cockpittet. Da det flyder med plastikposer i Sampela, kan Adi umuligt mangle én. Er Adi bare ved at rydde op, eller kan plastikposen alligevel bruges til noget? Jeg lægger mærke til, at Adi gør en indsats for at demonstrere over for mig, at han ved bedre end til at smide affald i havet. Han gør det tydeligt for mig, at han gemmer posen til senere. "Det er jo bare en plastikpose," (*plastik nge inai*), mumler Wilem og snitter færdig. Så ba-

des fileterne i en skål med lime-juice. Wilem tilbyder mig en bid og smiler stolt: "Spis min ven!" (*ninta ne ko sehe*). Vi spiser frokost og sejler så hjem til landsbyen. Tilbage i hytten, sætter jeg mig for at skrive noter. Plastikaffald kom først rigtigt til Sampela i 1990'erne, har jeg hørt. Gad vide hvordan der var her i gamle dage ...

Sampelas forfædre

Landsbyen Sampela ligger midt ude i havet to km fra den nærmeste ø. Den består af huse bygget på træpæle med gangbroer imellem sig. Nabøen Kaledupa frekventeres dagligt af sampelanerne, som tager dertil for at sælge deres fisk og købe dagligvare på markedet. På trods af at sampelanerne og kaledupanerne omgås dagligt, taler de hver sit sprog, og ingen af sprogene er landets officielle sprog, indonesisk. Sampelanerne omtaler sig selv som *sama*, hvilket er fælles for Sama-Bajau-folk, mens de omtaler alle, der ikke er Sama-Bajau, som *bagai*. Sampela er dermed sprogligt og infrastrukturelt isoleret fra fastlandet, og sampelanerne er aktivt med til at opretholde denne isolation. Byen blev bygget i 1960'erne, og det var helt bevidst, at den blev anlagt ude i havet i stedet for inde på landjorden. Kioskejeren Sherman fortæller: "Når vi er på havet, kan vi sejle hvorhen vi vil, dykke hvor vi vil, tage hvad vi vil. Det er frihed. Folk på landjorden forstår det ikke – eller også er de bare ligeglade. Det er derfor Bajau bor separat fra landfolkene – for at føle sig trygge."

Denne tryghed, en frihed *fra* landjorden, har et historisk ophav, da Sama-Bajau-folket under kolonitiden blev undertrykt af landlige folk. Antropologen Clifford Sather skriver i sin monografi *The Bajau Laut* fra 1997, hvordan denne undertrykkende dynamik har rødder i byen Semporna i den malaysiske delstat Sabah, en Sama-Bajau-landsby nordvest for Sampela. Nærmere bestemt blev sondringen mellem land og hav iscenesat i det 11. århundrede gennem en historisk konflikt mellem en Sama-Bajau-gruppe og en gruppe fra det landlige folk *Tausug*. Tausug-gruppen var blevet udpeget af Sabahs sultan som mellemmand med beføjelse til at kontrollere nogle kystnære landområder i sultanens sted. Disse landområder blev ofte brugt af Sama-Bajau til at slå lejr under særligt lange overfarter til søs. Tausug-gruppen solgte så idéen om at yde beskyttelse for Sama-Bajau-gruppen i bytte for en del af fangsten. Ressourcerne fra havet blev dermed samlet hos Tausug-mellemmandene, som på den måde øgede deres politiske og økonomiske magt. Denne arbejdsdeling betød, at Sama-Bajau blev defineret i kontrast til Tausug, som værende *ude* i havet, *væk* fra centret, *uden* magt. Sampelas forfædre er dermed blevet marginaliseret af folk fra landjorden, og dette kan stadig mærkes. I dag er 'Tausug' et skældsord i Semporna, som man bruger om folk, der er grådige eller udspekulerede. Det vidner om, at denne historiske arv om undertrykkelse stadig kan forurene livet i dag.

Tre unge mænd kommer roende ind fra jagt kort efter solnedgang. Foto af forfatteren.

'Sø-sigøjnerne'

Der hersker en negativ diskurs om Sama-Bajau-folket i Indonesien. Antropologen Lioba Lenhart skriver i 1995, at sydøstasiatiske stater fortsat har et negativt syn på havnomadiske folk, inklusive Sama-Bajau, da de opfattes som umoderne. Dette hovedsageligt fordi de taler deres eget sprog (i stedet for indonesisk), ikke lever i overensstemmelse med islam, bor på vandet og efter sigende lever på teknologisk underudviklet vis.

Som led i feltarbejdet til sin bog *Wild Profusion* om den indonesiske stats konstruktion af minoritetsidentiteter besøger antropologen Celia Lowe en etnografisk udstilling om Sama-Bajau-folket. Året er 1997, og udstillingen Jelajah Etnik, 'Etniske Opdagelser', foregår i Jakarta, som er Indonesiens hovedstad og centrum for kultureliten. Udstillingen viser primitivistiske

malerier af nøgne Sama-Bajau-individer ved siden af kunstneren selv, som er klædt i sandfarvede trekkingbukser og -hat. Denne udstilling fandt sted midt i en tid, hvor den indonesiske gentænkte sin 'maritime fortid', skriver Lowe. Sama-Bajau-folkets historie og materielle kultur blev her brugt som modpol til at understrege de fremskridt, staten mente at have gjort i Jakarta. Fremskridt som ventede på at blive forløst gennem 'udvikling' (*development*) blandt Indonesiens 'umoderne' udkantsminoriteter. Dette var Sama-Bajau-folkets image i 1990'erne, hvor præsident Suhartos centralistiske regime stadig plyndrede landets udkantsressourcer og samlede dem i Jakarta. Og det var med dette image in mente, at staten i 1996 fredede arealet omkring Sampela, som i 2002 blev til Wakatobi National Park.

Geografen Chui-Ling Tam skriver i 2019, at denne forvaltningsmodel fortsat er gældende i parken, og hun demonstrerer dette med et praktisk eksempel. Ligeledes finder antropologerne Wengki Ariando og Narumon Arunotai i 2022, at Sama-Bajau-befolkningen ses som et 'objekt', der skal forvaltes, i stedet for et 'subjekt', som skal samarbejdes med. Parkens hovedformål, skriver Tam, er at sikre naturfredning og øge turisme, som begge måles kvantitativt. Turismen kan måles ved salg af indgangsbilletter, overnatninger på hoteller og dykkeraktiviteter. Naturfredningens succes måles marinbiologisk på fiskebestand og korallernes helbred. På denne måde er Sama-Bajau-folkets helbred, og kvaliteten af deres spirituelle relation til havet, ikke en del af parkens agenda, hvilket blot illustrerer, hvordan deres marginalisering fortsat opretholdes. Den negative diskurs om Sama-Bajau-folket har altså fundet vej til nationalparkens forvaltning. Parkens markedsføring bruger smukke billeder af Sama-Bajau-folket i harmoniske omgivelser, men turisterne henvises til at benytte dykkerresorterne i stedet for sampelanernes egne homestays. Således gentages statens instrumentalisering af Sama-Bajau-folks minoritetsidentitet, ligesom det skete i udstillingen Jelajah Etnik.

Sampelanerne er bevidste om denne negative diskurs: "Vi er 'sø-sigøjnere'," (*we are sea gypsy*) griner Adi og strammer sin overarm. En dag efter jagt sidder vi igen på Adis terrasse og drikker eftermiddagste, og jeg studser over Adis entusiasme for kælenavnet. I min forberedelse til feltarbejdet havde jeg læst, at den vestlige verden, repræsenteret bl.a. af den engelske nyhedskanal BBC, i dokumentaren *Hunters of the South Sea* fra 2015, havde populariseret kaldenavnet 'sø-sigøjner' (*sea gypsy*) om Sama-Bajau-folket. BBC-dokumentaren, samt rejsevideoer på YouTube og artikler i *The Economist* og *National Geographic*, er journalistiske produkter, som bærer et stort ansvar i repræsentationen af Sama-Bajau-folket i den vestlige verden, da turisterne jeg møder, alle har hørt om Sampela gennem disse kanaler. Fotojournalisten Michael, som boede en uge i Adis homestay, fortalte mig, at han var blevet inspireret af en artikel i *National Geographic* fra 2018, som hævdede at alle Sampelas jægere kunne dykke i over 5 minutter ad gangen. Han var taget herud for at undersøge, om det virkelig kunne være rigtigt.

Adi gentog det engelske kaldenavn, *sea gypsy*, med oprejst pande gennem hele mit ophold. Dette på trods af at Sama-Bajau-folket jo kalder sig selv og deres fællesskab for Sama. Adi er bekendt med BBC-dokumentaren og har selv været med i en lignende dokumentar til Hollandsk TV. En dag fandt vi den hollandske dokumentar-film på YouTube, som besøgte landsbyer i hele verden og belyste deres problemer med affaldshåndtering. Da vi ser filmen, udbryder Adi om en jæger fra Sampela: "Ham der kan slet ikke dykke så længe. Ham der er flyttet, han bor her slet ikke længere... Der er jo meget mere skrald i Brasilien, end der er her [i Sampela]!" Adi og Sherman, føler sig misrepræsenteret af folk udefra. Alligevel må de finde sig i 'sea gypsy'-titlen, da de ved, at det primært er gennem denne identitet, turisterne kender dem.

Fiskekurv udstyret med flamingo. Foto af forfatteren.

Affaldets symbol

Geografen Julian Clifton belyste i 2010, hvordan sampelanere er uforstående over for nationalparkens eksistens og bevidst ignorerer retningslinjerne i området. Hans studie viser konkrete eksempler på konsekvenserne af mødet mellem Sama-Bajau-folkets kosmologi og naturvidenskabelig miljøforvaltning. Cliftons studie bygger dermed videre på forskeren Bruno Bottignolos bog *Celebrations of the Sun* om fra 1995, som slår fast, at det er Sama-Bajau-folkets stamfar, den nu åndelige Mbo Yanggo, der er herre over havet og fysisk skaber de fisk, som sampelanerne fanger. Dette gør nationalparkens formål, naturfredning, ligegyldig i sampelanernes øjne, for fiskebestand og koralhelbred afhænger af, om jægerne har et godt forhold til Mbo Yanggo. Dette kan ses i deres lemfældige omgang med skrald.

Når turisterne kommer til landsbyen, sætter deres holdninger til affald sit præg på indbyggerne. En dag, hvor jeg gået i kiosken, siger ekspedienten: "Nå ja, I turister vil ikke have varerne i plastikpose, vel?" (*sa plastik*). Hjemme hos Adi, er en gruppe turister kommet ind fra deres sejlbåde. Solen skinner, og i dag er det lykkedes Adi at sælge frokost til en gruppe sejlturister, som nu sidder i mere eller mindre vellykkede skrædderstillinger på hyttens bambustæpper. Han har inviteret mig med til bords, så jeg kan hjælpe ham med at sælge souvenirs. Under middagen siger en ældre fransk dame bekymret til mig: "Du er nødt til at vise dem, at de skal smide affald i skraldespanden!" Efter vi har spist, finder Adi sine souvenirs frem. Der er dykkerbriller håndlavet af Adis far, og harpuner, som Adi selv har bygget. Han fortæl-

Turisterne hentes i Adis båd. Foto af forfatteren.

ler om de byggematerialer, han bruger, teak-træ, metal fra naboøen, og viser plastikken ved kileremmen. Det er tydeligt for os alle, at hele harpunen er lavet af genbrugsmaterialer. Harpunen taler altså direkte til turisternes fokus på bæredygtighed og genbrug.

Skrald i paradisi

For at forstå Adis forhold til at anvendelsen af skrald må vi dykke ned i de bagvedlæggende symbolske strukturer, som giver betydning til harpunen. Dette gør jeg ved brug af Andrew Cohens *The Symbolic Construction of Community* fra 1985, som fokuserer på symboler som værktøjer til at konstruere fællesskaber. For Cohen kan fællesskaber ses som afgrænsede rum for bestemte symbolske forståelser af objekter. At deltage, som individ i et fællesskab, handler altså om at kende til gruppens fælles fortolkning af givne objekter. Adis harpun eksisterer samtidigt i to fællesskaber, hhv. jægerne og turisternes, og åbner derfor op for komparativ analyse.

Harpunens formål afgør dens konstruktion. Derfor er det altafgørende at analysere Adis harpundesign, for en ændring i konstruktionen kan afsløre et ændret formål for harpunen. En Sama-Bajau-harpun er bygget til spydfiskeri, og da dette udøves for subsistens, skal harpunen være holdbar og skyde præcist. Materialerne er derfor udvalgt med disse to kriterier in mente. Dette er vigtigt at forstå, for som symboler udstråler materialerne mange for-

skellige betydninger på én gang. Min analyse handler derfor om at se den specifikke betydning, ud fra hvilken et materiale er udvalgt. For eksempel har teaktræ en flot farve, er tilgængeligt og nemt at arbejde med – men frem for alt er det stærk og udvælges for dets holdbarhed, ikke dets æstetik. Det er direkte modsat, når harpunen bygges til turister. Da turisterne aldrig skal på jagt med harpunen, er dens holdbarhed og præcision ligegyldig. Turisterne bruger derimod harpunen som et minde om deres besøg hos Sama-Bajau-folket. Derfor skal harpunen kun ses, dens eksistensberettigelse er dermed reduceret til dens visuelle æstetik. Materialerne udvælges således ud fra deres evne til repræsentation, og alle materialerne har derfor en symbolik som beskriver Sama-Bajau-folket visuelt. For eksempel, at de er dygtige til at udskære trækroppen, dygtige til at smede metalpælen til spyd, og – helt afgørende – genbruger plastikaffald til at fæstne elastikken.

På denne måde bruger Adi harpunen til at give en specifik repræsentation af sit folk. Adi har nemlig regnet ud, at affaldsgenbrug er et ideal hos turisterne, og noget, som de forbavses over, ikke også er tilfældet i Sampela. Ved at besmykke harpunen med det positive symbol 'affaldsgenbrug', bruger Adi harpunen som et materielt argument for, at affaldsgenbrug er et ideal som Sama-Bajau-folket har tilfælles med turisterne. På denne måde kombinerer Adi det håndværk, han har lært som ung, med sin evne til at anvende potentialer i Wakatobis turisme til at skabe en mulighed for at ændre diskursen om Sama-Bajau-folket.

Epilog

Som symbol på Sama-Bajau-folket har harpunen fået en positiv medbetydning. Men ser man denne radikale ændring i et regionalt perspektiv afsløres en mørk undertone. Fordi harpunen, som materielt argument, nu kun skal *ses* og ikke *bruges*, udviskes dens identitet som et nutidigt subsistensværktøj. Harpunens symbolske, repræsentative evne siger dermed nu, at den, og dermed Sama-Bajau-folket, er nogle der kun skal *ses* – ikke interageres med. Harpunen er dermed et konkret eksempel på konsekvenserne af, at nationalparkens fokus på biodiversitet og turisme ignorerer det centrale subsistensaspekt i Sama-Bajau-folkets spydfiskeri. Sat på (spyd)spidsen isolerer parkens turisme spydfiskeri til at være et stykke kulturhistorisk æstetisk, ikke et acceptabelt, nuværende erhverv. På denne måde låses Sama-Bajau-folket historisk i et statisk, anakronistisk glansbillede, og bliver objekter for turisternes interesse – ligesom de er afbilledet på museer, i rejsebrochurer og på YouTube. Så på grund af den objektiviserende turisme bliver harpunbyggeri og spydfiskeri nu i højere grad altafgørende kulturhistoriske praksisser for Sama-Bajau-folket til at fastholde ejerskab om deres indfødte identitet i et internationalt perspektiv.

Forslag til videre læsning

Ariando, W. 2023. *Stringing the Islands: The Bajau in Wakatobi Islands*. Thailand: Chulalongkorn University Social Research Institute

Sather, C. (1997). *The Bajau Laut: adaptation, history, and fate in a maritime fishing society of south-east Sabah*. Oxford University Press.

Bubandt, N., Andersen, A. O., & Cypher, R. eds. (2023). *Rubber boots methods for the Anthropocene: doing fieldwork in multispecies worlds*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Om forfatteren

Frederik von Lillien skjold Hjortshøj er BSc i antropologi, og for tiden skriver han speciale i Human Security på AU. Han har netop afsluttet sit specialefeltarbejde, som indsamlingspraktikant for Moesgaard Museum. Specialet handler om sundhedssikkerhed, shamanisme og hekseangreb i Wakatobi. Han har været medlem af *Jordens Folks* redaktion fra januar 2024.